

ההסכם בין תורכיה לישראל: צעד בדרך לפיוס ארוך טווח?

סלין נאסי*

ינואר 2017

מאמר זה הוא חלק מסדרת מאמרים על עתיד יחסי ישראל-תורכיה לאור ההסכם לשיקום היחסים עליו חתמו שתי המדינות ביוני 2016. זוהי סדרת מאמרים משותפת ל**חיתונים – המכון הישראלי למדיניות-חוץ אזורית** ולמכון למגמות פוליטיות גלובליות (**GPoT Center**) בתורכיה, בשיתוף **קרן פרידריך אברט**. היא תוצאה של ערוץ **דיאלוג מדיני** שמקיימים שני המכונים מאז 2012 במטרה לסייע לשיקום יחסי ישראל-תורכיה. לקריאת כל המאמרים שפורסמו עד כה, **לחצו/י כאן**.

ב 28 ביוני, 2016, לאחר שש שנות משא ומתן סוער, חתמו תורכיה וישראל על הסכם פיוס שהוביל לשיקום היחסים הדיפלומטיים בניהן. לאחר החתימה על ההסכם, השיח המקומי בתורכיה ובישראל התמקד באופן טבעי ברווח ובהפסד של כל צד מההסכם שהושג. אולם, ישנם נושאים חיוניים יותר שמצריכים גם הם תשומת לב, כגון: הסיבות שהובילו לכישלון מאמצי משא ומתן קודמים בין המדינות, הטענות לפיהן המשבר המתמשך ביחסי המדינות טופח למעשה על ידי המנהיגים של שתי המדינות, וגם השאלה האם ההסכם שנראה מבטיח יצליח לתקן את הנזק הפוליטי והחברתי שנגרם על ידי שנים של טינה בין שתי המדינות.

ניתוח הגורמים שהובילו להידרדרות היחסים בין תורכיה לישראל הוא הכרחי על מנת שניתן יהיה להבין את עיקרי הסכם הפיוס, ועל מנת ליצור בסיס מוצק לבנייה מחודשת של יחסי המדינות. באופן דומה, על מנת להבין את הציפיות של כל אחד מהצדדים מתהליך שיקום היחסים ועל מנת לעצב עתיד של שיתוף פעולה ישראלי-תורכי, יש גם לנתח את הגורמים הפנימיים והבינלאומיים שהובילו בסופו של דבר לחתימה על הסכם הפיוס.

המתקפה הישראלית הקטלנית בשנת 2010 על משט הסיוע התורכי **מאווי מרמרה**, במהלכה הרגו לוחמי הקומנדו הישראלי עשרה פעילים תורכים שביקשו להביא סיוע לעזה, נתפסת בשיח הציבורי התורכי כנקודת המשבר ביחסים בין המדינות. למעשה, ההידרדרות ביחסים התחילה עוד קודם. בשנת 2008, בשיאם של מאמצי התיווך התורכיים בין ישראל לסוריה, ביקר באנקרה ראש הממשלה הישראלי דאז אהוד אולמרט, ונפגש עם מקבילו התורכי רג'פ טייפ ארדואן. ההחלטה הישראלית לפתוח במבצע "עופרת יצוקה" בעזה שלושה ימים בלבד לאחר פגישת אולמרט-ארדואן הייתה המכה הראשונה ליחסים.

ההתקוטטות הדיפלומטית הפומבית בין ארדואן לנשיא הישראלי שמעון פרס בפורום הכלכלי העולמי בדאבוס בינואר 2009, היוותה התפוצצות של התסכול התורכי כלפי ישראל. ארדואן, שזעם על כך שקיבל באירוע מחצית מזמן הדיבור לו זכה פרס, האשים את מנחה האירוע על היותו מוטה והטיח בפרס מילים קשות, ובהן: "כשזה מגיע לידי הרג, אתם יודעים איך להרוג!".

* סלין נאסי היא **בעלת טור** ב-*Hurriyet Daily News* ודוקטורנטית במחלקה למדעי המדינה באוניברסיטת בוספורוס באיסטנבול. היא בעלת תואר שני ביחסים בינלאומיים מאוניברסיטת בילגי באיסטנבול, ועבודת הדוקטורט שלה עוסקת ביחסי ישראל-תורכיה. טורי פרשנות רבים שלה עוסקים ביחסי ישראל-תורכיה, במטרה לתרום לשיקום היחסים בין המדינות.

המשבר, שזכה בתורכיה לכינוי "משבר הדקה האחת" (לאור דרישתו של ארדואן ממנחה הפאנל בדאבוס לקבל עוד דקה על מנת להשלים את דבריו), העלה את יוקרתו של ארדואן בעולם הערבי, ומיצב אותו כמנהיג אזורי בולט. הייתה זו דוגמה כיצד ערעור על עמדתה של ישראל בפורום בינלאומי ואימוץ העמדה הפלסטינית יכולים לשמש בידי ארדואן כלים לגיוס תמיכה פוליטית בבית ובחו"ל.

במקביל לנזק שנגרם ליחסי ישראל-תורכיה כתוצאה ממבצע "עופרת יצוקה", החלו להתפתח בחברה התורכית רגשות אנטי-ישראליים, שגלשו פעמים רבות לאנטישמיות. הסתה נגד ישראלים ויהודים-תורכיים, כמו גם האופן המשמיץ בו הוצגו ישראלים בסדרות טלוויזיה תורכיות, עיצבו תפיסה ציבורית שלילית בתורכיה כלפי ישראל והיהודים.

בתחילת 2010, סגן שר החוץ דני איילון הזמין את השגריר התורכי אואז צ'ליקול ללשכתו כדי לדון בסיקור העוין של ישראל בתקשורת התורכית. תקרית "הכיסא הנמוך" שהתרחשה בפגישה ביניהם, חשפה שכוונתו של איילון לא הייתה להיטיב את הקשרים בין המדינות אלא להשפיל את צ'ליקול בפומבי. מטבע הדברים, התקרית הוסיפה שמן למדורה ואף הגבירה את האנטישמיות בתורכיה.

למרות ההידרדרות ביחסים ביניהן, תורכיה וישראל עוד הצליחו במשך תקופה קצרה למנוע הסלמה נוספת. תקרית המשט, שאירעב בסוף חודש יוני של אותה שנה, הייתה מכת המחץ ליחסים. השגריר התורכי נקרא באופן מיידי לחזור לתורכיה, ושנה לאחר מכן הורידה תורכיה את היחסים הדיפלומטיים עם ישראל לדרג מזכיר שני. ההחלטה על הורדת דרג היחסים נבעה מהתסכול התורכי מממצאי ועדת החקירה של האו"ם בעניין תקרית המשט (ועדת פאלמר), שלצד ביקורת על שימוש מוגזם בכוח מצד ישראל העניקו לגיטימציה למצור הימי שלה על עזה.

שיקולי פוליטיקה פנימית בתורכיה והשפעתם על המשבר בין המדינות

הידרדרות הקשרים עם ישראל הושפעה מהתפתחויות פנימיות בתורכיה, ולא רק מהתפתחויות אזוריות. בין הגורמים לכך ניתן למנות את השינוי שחל במדיניות-החוץ התורכית תחת מפלגת הצדק והפיתוח (AKP), הדימוי העצמי הגובר של תורכיה ביחס למעמדה האזורי, והעוצמה הרבה לה זוכים פוליטיקאים יחידים (בהשוואה לכוחם של מוסדות מדינתיים) בתהליכי קבלת החלטות בתורכיה.

מאז נצחונה הראשון בבחירות ב-2002 ועד 2007, ה-AKP צברה ניסיון שלטוני רב. הרפורמות שזם ויישם ארדואן בקדנציה הראשונה שלו, כחלק מהניסיון התורכי להתקבל לאיחוד האירופי, הפחית מכוחו של הצבא בפוליטיקה התורכית, ואפשר ל-AKP לבסס ולהגביר את כוחה הפוליטי. בהמשך, אימצה הממשלה התורכית תפיסת מדיניות-חוץ חדשה, רב-צדדית ופרו-אקטיבית, שמבוססת על עקרונן "העומק האסטרטגי" שהתווה שר החוץ דאז (ולמים גם ראש הממשלה) אחמט דאבוטולו. הייתה זו תפיסת מדיניות-חוץ שהדגישה את הזהות המוסלמית של תורכיה ואת העבר העות'מאני שלה.

במקביל לשינוי בתחום מדיניות-החוץ, חל בתורכיה גם שינוי בתהליך קבלת החלטות. נטייתם של מנהיגי ה-AKP להסתמך על מעגל מצומצם בלבד של יועצים נאמנים, הובילה לכך שתהליכי קבלת החלטות לא התבססו על עצותיהם של מומחים בעלי ניסיון, אלא על אמירות "הן" להחלטותיו של המנהיג. הריכוזיות השלטונית שהלכה ותפסה אחיזה בפוליטיקה התורכית, הובילה את המנהיגים התורכים לעשות שימוש בנושאי חוץ ככלי להגברת התמיכה בהם מבית. תופעה זו הובילה לטשטוש גבולות משמעותי יותר בין מדיניות-חוץ ופוליטיקה פנימית.

בנוסף לכך, בעקבות תפיסת "העומק האסטרטגי", והראייה של תורכיה את עצמה כמנהיגה אזורית ו"מגינת החלשים", נסחפה מדיניות-החוץ של תורכיה לכיוון אידיאולוגי ופלגני. בטרם פרץ האביב הערבי, תורכיה זכתה לשבחים מהקהילה הבינלאומית על היותה מדינה חילונית בעלת אוכלוסייה צעירה ודינאמית, כלכלה בצמיחה, ומדיניות-חוץ פרו-אקטיבית ורב-צדדית. הביטחון העצמי הגובר של המנהיגים התורכיים עודד

אותם לנקוט צעדים נועזים יותר בזירה הבינלאומית. אולם, במקביל, מדיניות-החוץ התורכית החלה להתמקד במדינות ערב, על חשבון השאיפה לאיזון בין מזרח למערב, וכללה תמיכה גלויה בתנועות האחים המוסלמים במדינות האזור.

במצב עניינים שכזה, הידרדרות ביחסים עם ישראל לא הייתה כרוכה במחיר אזורי או בינלאומי משמעותי עבור תורכיה. נהפוך הוא, מנהיגים פוליטיים בתורכיה הבינו שקריאת תיגר על ישראל היא גורם מפתח להשגת תמיכה מצד העולם הערבי. רטוריקה פוליטית נגד מדינת ישראל ומנהיגיה הפכה לדבר שבשגרה בתורכיה. לאור זאת, נראה היה שתורכיה אינה ממחרת לפעול למען שיקום היחסים עם ישראל לאחר תקרית המשט. הואיל ושתי המדינות הצליחו להגביר את הקשרים הכלכליים והמסחריים למרות המשבר הפוליטי ביניהן, נשמעו אפילו בתורכיה טענות על כך שהכעס בין המדינות הוא מזויף.¹

מאמצים ראשונים לפתרון המשבר

השינויים במזרח התיכון הובילו את שתי המדינות – גם אם בקצב איטי – לתור אחר אפיקים לשיתוף פעולה, לצורך בקרת נזקים ופיוס. ארה"ב הייתה מעורבת באופן רצוף במאמצים אלו, וניסתה לקדם אותם.

בעקבות תקרית המשט, תורכיה הציבה לישראל שלושה תנאים לשיקום היחסים: התנצלות על התקרית, פיצוי לקורבנות המשט, והסרת המצור על עזה.

ב-2013 התנצל ראש ממשלת ישראל בנימין נתניהו בפני ארדואן על תקרית המשט, בשיחת טלפון שתווכה על ידי הנשיא האמריקאי ברק אובמה, במהלך ביקורו בישראל. שני המנהיגים הסכימו לכאורה בשיחה לנרמל את יחסיהם ולהחליף שגרירים.² על פי הדיווחים בתקשורת, ארדואן הסכים במהלך אותה השיחה לבטל אישומים משפטיים כנגד קציני וחיילי צה"ל שהיו מעורבים בתקרית המשט. בתמורה, הבטיח נתניהו להקל על המצור על עזה, כל עוד המצב הביטחוני שם נשאר שקט.

למרות שהחלפת השגרירים לא התממשה בעקבות השיחה, המשא ומתן בין המדינות נמשך לסירוגין. עם הזמן, הגיעו שתי המדינות להסכמות לגבי גובה הפיצויים למשפחות של קורבנות תקרית המשט, ולהבנות עקרוניות בכל הנוגע למצור על עזה. אולם, התפתחויות פנימיות ובינלאומיות הקשו על הגעה לעסקת פיוס של ממש בין המדינות.

הפגנות בפארק גזי (Gezi) באיסטנבול במאי 2013 ושערוריית השחיתות שנחשפה בתורכיה ב-17-25 בדצמבר של אותה שנה היטו את תשומת הלב בתורכיה מנושאי חוץ לפנים. מספר חודשים לאחר מכן, בפברואר 2014, התלונן ארדואן שנתניהו מעכב את ההגעה להסכם הפיוס. ייתכן שהיה צדק בדבריו. ישראל נקטה אז משנה זהירות לאור ההתפתחויות הפנימיות בתורכיה וחוסר הוודאות שם. זאת הייתה אחת הסיבות לעיכוב, לצד המשך ההתפתחויות הבלתי צפויות באזור.

כך, למשל, מבצע "צוק איתן" ביולי 2014 עורר תגובות שליליות בתורכיה ובקהילה הבינלאומית כלפי ישראל, לאור הנזק שנגרם לאזרחים בעזה. באותה תקופה נשמעו בקרב חוגים שמרניים בתורכיה קולות שהאשימו את יהודי תורכיה באחריות לפעילות ישראל נגד הפלסטינים, ואפילו קראו לבצע בהם פוגרומים כדי לנקום בישראל. התפתחויות שליליות אלו גנזו באופן טבעי את התקוות לפיוס ישראלי-תורכי קרוב, ועצרו את המשא ומתן בין המדינות.

¹ "Türkiye-İsrail ticareti kriz dinlemiyor," *Radikal*, 23 July 2011.

"İsrail'e Haddini Bildirdik mi? İsrail İle İlişkilerde Ekonomik Boyut," *İnternet Haber*, 13 July 2014.

Fehim Taştekin, "Sahi İsrail panikledi mi?," *Radikal*, 22 May 2014.

"AKP İsrail'den vazgeçemiyor!," *Evrensel*, 20 July 2014.

² "Mavi Marmara: İsrail, Türkiye'den özür diledi," *BBC Türkçe*, 22 March 2013.

מאויבות ל"שתי מדינות הזקוקות זו לזו"

בשנת 2015, הדינמיקה האזורית המשתנה החלה לקרב בין תורכיה לישראל. בחודש יוני של אותה שנה, פלש ארגון המדינה האסלאמית למוסול ולקח 49 בני ערובה מצוות הקונסוליה התורכית שם, ובהם הקונסול הכללי. ארגון הטרור הידוע לשמצה הזה, השתלט במהרה על חלקי ארץ גדולים בעיראק ובסוריה, ובסופו של דבר הגיע עד לגבול עם תורכיה.

המשא ומתן בין המעצמות לאיראן בנושא הגרעין, והנסיגה של ארה"ב מהמזרח התיכון, היו גורמים מרכזיים שעודדו את ההתקרבות בין תורכיה לישראל. שתי המדינות הלכו ויישרו קו עם הציר הסוני במזרח התיכון, אותו מובילה ערב הסעודית.

ישראל הצליחה להיחלץ מהבידוד האזורי שכפה עליה מבצע "עופרת יצוקה". ישראל פעלה להפריד בין הנושא הפלסטיני לבין סוגיות אזוריות אחרות, תוך שיתוף פעולה עם ערב הסעודית, מצרים ואיחוד האמירויות הערביות.

בניגוד לכך, מעמדה האזורי של תורכיה התערער. המדיניות התורכית ביחס לסוריה, שהתבססה על קריאה מפורשת להדחתו של בשאר אל-אסד, הייתה בבחינת הימור של "הכל או כלום". היא נחלה כישלון חרוץ. מדיניות-החוץ של אנקרה הושתתה על קווים אידיאולוגיים נוקשים, והדבר פגע ביכולתה של תורכיה להפגין גמישות ולבצע התאמות במדיניות שלה אל מול ההתפתחויות במזרח התיכון. תורכיה נקלעה לבידוד באזור.

תורכיה, ששאפה להיות מנהיגה אזורית, מצאה את עצמה בשנת 2015 ללא שגרירים בישראל, בלוב, בסוריה ובמצרים. במצב שכזה, תורכיה לא יכלה עוד לעצב לטובתה את ההתפתחויות באזור, ומנהיגיה הבינו שיש לבחון מחדש את מדיניות-החוץ בה היא נוקטת.

תורכיה שילמה גם מחיר כלכלי, ולא רק פוליטי, עקב אירועי האביב הערבי. נוסף על אובדן השוק הלובי, המלחמות בסוריה ובעיראק גרמו לפגיעה קשה במסלולי הסחר שחיברו את תורכיה לרחבי המזרח התיכון. גרוע מכך, המתיחות בין תורכיה למצרים, לאחר עלייתו לשלטון בקהיר של הנשיא עבד אל-פתאח א-סיסי, הובילה להחלטה מצרית שלא לחדש הסכמי סחר עם תורכיה, והדבר הנחית מכה נוספת על הסוחרים התורכים שחיפשו דרכי גישה למזרח התיכון.

ביקורו של ארדואן בריאד במרץ 2015 סימל את תחילת השינוי במדיניות-החוץ התורכית. ארדואן נפגש שם עם המנהיג הסעודי החדש, המלך סלמאן, שעל פי הדיווחים ניסה לתווך בין ארדואן לא-סיסי, ששהה גם הוא במקרה בריאד באותו הזמן. ניסיון התיווך הסעודי הסתיים אמנם ללא תוצאות, אך תורכיה מצאה מכנה משותף עם המלך הסעודי החדש, אשר מחזיק בעמדה מתונה ביחס לאחים המוסלמים. שתי המדינות מעוניינות בהדחת אל-אסד בסוריה ובמניעת הגמוניה איראנית באזור. לאור זאת, תורכיה הסכימה לתמוך במערכה הסעודית בתימן, אשר כוונה בעקיפין נגד איראן.

הצעד השני שנקטה תורכיה במסגרת שינוי מדיניות-החוץ שלה בא לידי ביטוי בקיום פגישה ביולי 2015 ברומא בין תת שר החוץ התורכי פרידון סינירליאולו למנכ"ל משרד החוץ הישראלי דורי גולד. פגישה זו סללה את הדרך לחידוש המשא ומתן לקראת פתרון משבר המשט והגעה להסכם פיוס. הצעד התורכי השלישי, גם הוא ביולי 2015, היה ההחלטה לאפשר לכוחות הקואליציה הבינלאומית נגד ארגון המדינה האסלאמית לפעול מבסיסים שבשטח תורכיה. לקראת סוף 2015, תורכיה נהנתה גם ממומנטום מחדש במשא ומתן שהיא מנהלת על הצטרפות לאיחוד האירופי, גם אם הייתה זו רק תוצאה של ההתמקחות הנמשכת בין תורכיה לאירופה על גורלם של הפליטים מסוריה. נראה היה כי תורכיה נמצאת על המסלול הנכון לתיקון הקשרים שלה עם המערב ועם מדינות האזור.

עם זאת, דווקא הפלת מטוס הקרב הרוסי על ידי תורכיה בנובמבר 2015 היא שהובילה להאצת המשא ומתן בין ישראל לתורכיה. המשבר עם רוסיה הוביל את תורכיה לחפש שותפים חלופיים שיוכלו לפצות אותה על האובדן הפוליטי והכלכלי. תורכיה נהגה לייבא מרוסיה יותר ממוחצית מהגז הטבעי אותו היא צורכת וכשליש מכמות הנפט לו היא זקוקה. התלות הזו ברוסיה עוררה בתורכיה חשש לגורל דומה לזה של אוקראינה. הרצון לגנון את מקורות האנרגיה שלה, הוביל את תורכיה לנסות להתקרב אל ישראל.

ב-15 לדצמבר 2015, הודיעו נציגים תורכים וישראלים על הסכם ראשוני לנרמול היחסים בין המדינות. ישראל הסכימה להקים קרן לפיצוי קורבנות המשט התורכי, בתמורה לכך שתורכיה תבטל את המהלכים המשפטיים נגד ישראל. שתי המדינות אף הסכימו שתורכיה תגרש משטחה את בכיר החמאס סלאח עארורי, ושישראל ותורכיה יתחילו שיחות על הנחת צינור גז ביניהן. תורכיה אכן גירשה את ערורי מתחומה, אך החתימה על ההסכם הסופי התעכבה לאור מחלוקת בנוגע להסרת המצור על עזה ולעתידי של משרדי תנועת החמאס בתורכיה.

להתקרבות בין ישראל לתורכיה היה גם היבט ביטחוני. ההסלמה בהתקפות של ארגון המדינה האסלאמית על מחוז קיליס התורכי, הסמוך לגבול עם סוריה, והלחימה בדרום-מזרח תורכיה חייבו את אנקרה לבצע הערכה מחודשת של היכולות ההגנתיות וההתקפיות שלה. לאור איומים ממשיים מבית ומחוץ וחוסר שביעות רצון מהחלטת הקונגרס האמריקאי שלא לספק לתורכיה את המזל"טים החמושים להם הייתה זקוקה, תורכיה ראתה בישראל – על טכנולוגיית "כיפת ברזל" והמזל"טים שלה – כשותפה צבאית אידיאלית.

גם שיתוף פעולה נגד טרור היה גורם להתקרבות בין שתי המדינות. הדיאלוג המדיני בין תורכיה לישראל שהתקיים לאחר הפיגוע באיסטנבול שביצע ארגון המדינה האסלאמית במרץ 2016 ושבו נהרגו שלושה ישראלים, עזר לשבור את הקרח. כתוצאה מכך, במאי 2016 הסירה תורכיה את הוטו שלה על השתתפות ישראל במסגרת נאט"ו, ואותה על כוונתה לקדם סוג מסוים של שיתוף פעולה ביטחוני עם ישראל. מחוות הרצון הטוב שהפגינו שתי המדינות זו כלפי זו סייעו לתהליך המשא ומתן ביניהן, שהוביל לבסוף להשגת הסכם פיוס במחצית השנייה של יוני 2016.

אין הסכמות בלי ויתורים

הסיבה העיקרית לעיכוב בהגעה להסכם הפיוס הישראלי-תורכי הייתה סוגיית המצור על עזה. עבור הישראלים, הייתה זו סוגייה בעלת משקל ביטחוני, הואיל והסרת המצור עלולה לסלול את הדרך לאספקה בלתי נשלטת של נשק לחמאס, כמו גם חומרים שיאפשרו חפירת מנהרות טרור. עבור תורכיה, מעבר להיבט ההומניטרי של הסוגיה, היה גם שיקול של תועלת פוליטית, הואיל והגנה על האינטרס הפלסטיני ותמיכה בחמאס הם צעדים שהציבור התורכי מעוניין בהם. לאור זאת, ישראל ותורכיה חיפשו בנרות נוסחת קסם שתרכזה את קהל הבוחרים בבית אך גם תיתן מענה לצרכים של הצד השני.

לאחר ההגעה להסכם, הציגו אותו נתניהו וארדואן כניצחון פוליטי, למרות הוויתורים שכל צד נדרש לעשות. ככל שנחשפו בציבור פרטי ההסכם, התברר שתורכיה נאלצה להתפשר על הסרה חלקית בלבד של המצור על עזה, ושהיא תוכל להעביר סיוע הומניטרי לעזה רק דרך נמל אשדוד תחת פיקוח ישראלי.

רבים בתורכיה אמנם ביקרו את הממשלה על כך שנכנעה לדרישות ישראל, אך בזכות ההסכם התאפשרה העברת סיוע הומניטרי מתורכיה לפלסטינים בעזה במהלך עיד אל-פיטר ועיד אל-אדחא בשנת 2016. בהתאם להסכם, תורכיה החלה גם לקדם פרויקטים הומניטריים בעזה שכוללים הקמת בית חולים, תחנת כוח ומתקן התפלת מים.

ישראל, מצדה, נדרשה להתפשר ביחס לפעילות חמאס בתורכיה. ההסכם מאפשר לחמאס להפעיל משרדים בתורכיה, אך עבור פעילות מדינית בלבד. ישראלים רבים ראו בכך תבוסה פוליטית וביטחונית.

באשר לפיצוי קורבנות המשט, ישראל התחייבה להפקיד כ-20 מיליון דולר בקרן פיצויים ייעודית. הוסכם שהסכום יועבר רק אחרי שהפרלמנט התורכי יבטיח את ביטול המהלכים המשפטיים נגד חיילי צה"ל וקציניו. כספי הפיצוי הועברו על ידי ישראל לחשבון הבנק של משרד המשפטים התורכי באוקטובר 2016. חודש לאחר מכן, החליט בית המשפט באיסטנבול לבטל את התיקים הקשורים לתקרית המשט.

הדרך קדימה

לקראת סוף שנת 2016 החליפו ישראל ותורכיה שגרירים. הייתה זו אבן דרך משמעותית בדרך לחידוש היחסים הנורמלים בין המדינות. ואולם, האופן בו יתנהלו השלבים הבאים בתהליך הנורמליזציה הוא קריטי לעיצוב הפרק החדש ביחסי ישראל-תורכיה. על מנת להעמיק את שיתוף הפעולה המדיני, הכלכלי והביטחוני בין שתי המדינות, יש לפעול בראש ובראשונה לשיקום האמון ההדדי שאבד, ברמה הפוליטית והחברתית כאחד.

ההתקרבות לישראל משתלבת, כאמור, עם מהלכים תורכים נוספים שנועדו לעצב מחדש את מדיניות-החוץ. היא מעידה על גישה ריאליסטית ופרגמטית יותר למדיניות-חוץ, שמבוססת על קידום אינטרסים לאומיים. זוהי תוצאה ישירה של צרכים ביטחוניים דוחקים. במובן זה, הפיוס עם ישראל עולה בקנה אחד עם היעד המדיני שהציב ראש הממשלה התורכי בינאלי יילדרים, שאמר ש"אנחנו מעוניינים להגדיל את כמות חברינו ולצמצם את מספר אויבנו". ההתקרבות לרוסיה, לצד רמזים לפיוס עם מצרים ואולי אף עם סוריה, מצביעים על כך שיתכן וגישה זאת תוסיף להיות הפרדיגמה השולטת במדיניות-החוץ התורכית.

הסכסוך הישראלי-פלסטיני, שתמיד השפיע על אופי היחסים בין ישראל לתורכיה, עדיין עלול לייצר משבר נוסף ביחסים בין שתי המדינות. ואולם, כיום נראה שתורכיה מעוניינת למנוע משבר נוסף עם ישראל. כך למשל העדיפו הרשויות בתורכיה לשמור על שתיקה לגבי החלטת מועצת הביטחון של האו"ם מיום ה-23 בדצמבר 2016, שקראה לשים קץ להתנחלויות הבלתי-חוקיות של ישראל בגדה המערבית ובמזרח ירושלים.

ובכל זאת, כהונתו של דונאלד טראמפ כנשיא ארה"ב עלולה לייצר שינויים. במהלך קמפיין הבחירות שלו, טראמפ הצהיר על כוונתו להעביר את שגרירות ארה"ב מתל-אביב לירושלים. הוא גם מינה את דייוויד פרידמן, שידוע כתומך במפעל ההתנחלויות וכמתנגד איתן לפתרון שתי-המדינות, לשגריר בישראל. אם טראמפ אכן יעמוד בהבטחתו בנושא ירושלים, הדבר יעמיד במבחן את יחסי ישראל-תורכיה. במקרה שכזה, מתנגדי ההסכם עם ישראל יהפכו קולניים ומשפיעים יותר בתורכיה. אם ישראל ותורכיה ישכילו לשמור על ערוצי דיאלוג פתוחים ביניהן, הן יוכלו לפתור בעיות שעלולות לצוץ באופן יעיל יותר.

התפתחויות אזוריות ואינטרסים משותפים יצרו תנאים שאפשרו את שיקום היחסים בין תורכיה לישראל, על בסיס ציפיות ריאליות. אין ספק שהתקווה לשיתוף פעולה בתחום האנרגיה הייתה אחד הגורמים שהאיצו את תהליך הפיוס. אינטרסים משותפים יכולים לעודד גורמים בינלאומיים שנמצאים בריבות להתגבר על המחלוקות ביניהם, ובכך לתרום לביטחון וליציבות האזורית.

הדעות המובעות במסמך זה אינן משקפות בהכרח את דעות קרן פרידריך אברט, מכון מיתווים, ו-GPoT Center